

KURDI Krisztina*

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest
Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Budapest

GALÍCIA KUTATÁSOK – ÉRDEKEK ÉS SZEMPONTOK EGY KÖZÉP-EURÓPAI RÉGIÓ FELFEDEZÉSÉHEZ

**GALICIA RESEARCH – INTERESTS AND CONSIDERATIONS
FOR EXPLORING A CENTRAL EUROPEAN REGION**

ABSTRACT

The focus of my paper is on Galicia's research over the last decades. After a change of regime in Eastern Europe began an intensive scientific research on the history of the former Polish area and then on the history and cultural heritage of the Habsburg province. I would like to present the political, economic and cultural aspects what motivated Poland, Austria, Germany and, of course, Ukraine to explore the region. In these countries, there are several historical, genealogical, literary and ethnographic institutes and research groups dealing with Galicia, whose activities and results are presented. As regards Ukraine, I want to extend my presentation to the so-called. West Ukraine, which includes Bukovina and Volhynia. Let me outline what precedents have made these historic and ethnic regions eligible for living identity for today's living Ukrainians, which is the taking of European values and the continuation of the civilian tradition, a regional identity that plays a role in today's Ukrainian state building.

Kulcsszavak: Kelet-Európa, Galícia, Osztrák–Magyar Monarchia, Ukrajna, Lengyelország

Keynotes: Eastern Europe, Galicia, Austro–Hungarian Monarchy, Ukraine, Poland

Galícia, az egykor az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező tartomány az elmúlt évtizedekben került az érdeklődés előterébe. Sajátos módon az irodalomból indult el az a nosztalgia hullám, amely ráirányította a figyelmet az egykori Habsburg Birodalom eltűnt régióira. 1963-ban jelent meg a triezti író Claudio Magris műve „A Habsburg mítosz az osztrák irodalomban” címmel, amely amellet, hogy felfedezte az

* PhD; kurdik@t-email.hu

Osztrák–Magyar Monarchia kulturális örökségét, nemcsak nosztalgia-hullámot indított el, hanem egy újfajta Közép-Európa diskurzust is. A térségben lezajlott történelmi és geopolitikai fordulat ismét „felfedezhetővé” tette az addig a világ elől elzárt kelet-közép-európai területeket, így Galícia is megismerhetővé vált a széles nyilvánosság számára.

A kelet-európai rendszerváltást követően intenzív kutatások kezdődtek a tartomány történelmével és kulturális örökségével kapcsolatban, amelyhez ma már számos tudományos műhely és civil szervezet is csatlakozott. Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy – a teljesség igénye nélkül – bemutassam, milyen politikai, gazdasági és kulturális szempontok motiválják elsősorban Ukrajnát, Lengyelországot, Ausztriát a Galícia mítosz fenntartásában.¹

Az első világháború előtt az Osztrák–Magyar Monarchiában közel 4 millió ukrán élt, ebből 3,4 millió Galíciában, 300 ezer Bukovinában és 470 ezer Magyarországon.² A Habsburg időkben az ukránok számára ez a terület jelentette nemzeti törekvéseik színterét, ahol háborítatlanul építhették saját intézményeiket, ápolhatták nyelvüket, szemben a cári Oroszország területén élő ukránokkal, akiket a 19. században számos jogfosztás ért. Ehhez a térséghez köthető az ukránok két 20. századi elvetélt államalapítási kísérlete is (1918 és 1941).

Ukrajna 1991-es megalakulása után Galícia új jelentéstartalommal bővült: az Európához tartozást, a nyugati értékek befogadását szimbolizálta, a „másságot” a keleti országrészek, a Dnyeper menti ukrán területekhez képest. Az új ukrán identitásnak egyfajta alapja, talpköve lett az eltűnt tartomány, amely napjaink politikai és történeti narratívájában az összekötő kapcsot jelenti Európa – vagy legalábbis Közép-Európa – és a mai ukrán állam között. Ez még akkor is igaz, ha ez a tézis csak Nyugat-Ukrajna esetében értelmezhető: a szintén az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Bukovinára és a 18. század végéig, majd a két világháború között ismét Lengyelországhoz tartozó Podóliára, Polesiára és Volhíniára. Galícia minden szempontból ideális terület Ukrajna számára, mint a „használható múlt” tárgya. A Habsburg örökség felvállalása veszélytelen a mai Ukrajnára és az ukrán identításra, miközben az osztrák mítosz marginalizálja a lengyelek szerepét a tartományban.³

A lengyeleket történelmi, politikai és kulturális örökségük köti nemcsak Galíciához, hanem egész Nyugat-Ukrajnához. A második világháború előtt 2,5 millió lengyel élt azon a területen, amely ma Ukrajnához tartozik. Olyan történelmi lengyel városok találhatók itt, mint Lwów,⁴ Zsitomir, Kamienec-Podolszkij, Olesko és Bar.

A Habsburg uralom alatt a lengyelek számára Galícia azt a területet jelentette, ahol leginkább tovább tudták vinni az egykori államuk örök-

ségét. 1868 után a lengyel nemesség kezébe került a hatalom, ezért is tűnhetett úgy, hogy a tartomány lehet a „lengyel Piemont”, ahonnét egye-
síteni lehet a szétszabdalt Lengyelországot. Azonban amikor 1918 után
újjaalakult a lengyel állam és a tartomány teljes területe Lengyelorszá-
gé lett, a Galícia név még a lengyel közigazgatásból is eltűnt, az ún. Kresy
(Keleti Végek) része lett és négy vajdaságra osztották fel.

A második világháború kitörésekor a Szovjetunió megszállta a Galí-
ciát kettészelő San folyótól keletre eső területeket. Miután 1941 júniusá-
ban a náci Németország megtámadta a Szovjetuniót, a területet District
Galizien néven a Lengyel Főkormányzóságba olvasztották be. 1943–
1944 folyamán Volhíniában és Kelet-Galíciában ukrán nacionalisták és
az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) több mint 100 ezer lengyelt mészá-
roltak le, ezt követően a lengyel Honi Hadsereg megtorlóakcióiban
mindegy 20 ezer ukrán vesztette életét. Ezek az események mind a mai
napig árnyékot vetnek a lengyel–ukrán viszonyra és komoly emlékezet-
politikai viták tárgya mindkét oldalon.

Az egykori Galícia területén a második világháború után Lengyelor-
szág és a Szovjetunió osztozott, majd 1991-ben Kelet-Galícia az akkor
létrejött Ukrajna része lett. Napjainkban mintegy 140 ezer lengyel él Uk-
rajnában, jellemzően szóróanyagban, a legnagyobb közösségeik ma már
nem határ menti területeken, hanem a Zsitormir és Hmelnyickij megyék-
ben. Közülük sokan nyelvtanilag teljesen asszimilálódtak, csak néhány szá-
zalekuk tartja anyanyelvének a lengyelt.

1989-ben alakult a Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej,
a TKPZL (Lwówi Területek Kultúrájának Társasága), majd 1992-ben ki-
jevi központtal jött létre a Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie,
az FOPnU (Ukrajnai Lengyel Szervezetek Föderációja), amelynek Lviv-
ben is működik fiók szervezete, de tevékenysége egész Galíciára, Buko-
vinára és részben Nyugat-Ukrajnára kiterjed. Mindkét szervezet a kultu-
rális együttműködést szolgálja, konferenciákat, diákprogramokat szer-
veznek, elsődleges céljuk az ukrajnai lengyelek identitásának megör-
zése, hagyományaik ápolása. Az FOPnU kezdeményezte az ún. Lengyel
Ház (Dom Polski we Lwowie), létrehozását Lvivben, melynek 2015-ben
rakták le az alapkövét, de máig sem készült el. Ugyanakkor Lviv megyé-
ben 43 különböző lengyel civil szervezet, cserkész klub, tánccsoport, kó-
rus működik, magában a városban pedig 32 kulturális szervezet, köztük
egy lengyel nyelvű színház is.⁵

Egész Ukrajna területén öt lengyel tannyelvű iskola működik, ebből
három Galíciában (egy Mościskában, kettő Lvivben), ami összehason-
lítva a többi kisebbséggel, a románokkal vagy a magyarokkal meglehe-
tősen kevés (98 román, 61 magyar, 2013-as adat). Bár hasonló lélekszá-

mú a lengyel etnikum, mint a kárpátaljai magyarság, olyan felsőfokú tanintézettel, mint a magyar nyelvű beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nem rendelkeznek.

A TKPZL támogatásával indult újra 1990-ben a Gazeta Lwowska, melyet eredetileg 1811-ben alapítottak és az egyik legjelentősebb lengyel nyelvű lap volt Monarchiában. Havonta két számmal jelentkezik, akárcsak a Kurier Galicyjski, megjelenésüket a lengyel Külügyminisztérium támogatja.

Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy napjaink Lengyelország és Ukrajna viszonyában nem a kisebbségi kérdés a meghatározó. Az államközi kapcsolatokban sokkal fontosabbak Ukrajna európai integrációs törekvései, amelyben Lengyelország a legnagyobb támogatója. A két ország ennek érdekében stratégiai partnerségi viszonyt épít. Ukrajna nyugatos orientációját, az európai értékek elfogadást szolgálja 2013-ben létrehozott „Lengyel kultúra és Európai Párbeszéd Központja” elnevezésű intézmény Ivano Frankivszkban, az egykori Stanisławówban. A központ többes céllal jött létre: egyrészt feladatának tekinti a lengyel kisebbség identitásának erősítését ezért kulturális és tudományos programokat szervez, könyvtárat tart fenn, másrészt a helyi ukránoknak igyekszik bemutatni Lengyelországot, nyelvtanfolyamokat szervez, ukrán és lengyel fiatalokat nyaraltat, ezzel is erősíteni kívánja a két nép közötti párbeszédet. Az intézményt, melynek hatásköre az egész régióra kiterjed, a lengyel kormány szenátusa támogatja anyagilag.

Egész Nyugat-Ukrajnára kiterjed az az Európai Unió projekt, amely három ország, Lengyelország, Belorusszia és Ukrajna határ menti régióinak együttműködését támogatja. Az ún. CBC (Cross border Corporation) Programme 2014–2020, az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatásával jött létre, azzal a céllal, hogy felszámolja a regionális egyenlőtlenségeket, erősítse a gazdasági és társadalmi kohéziót, támogatva a határterületek infrastruktúrafejlesztését és a határokon átnyúló gazdasági, kulturális és biztonsági együttműködést. A már 15 éve működő, 170 millió eurós projekt nagy hangsúlyt helyez a természeti és kulturális örökség megőrzésére is.

Mindezek ellenére napjaink lengyel–ukrán viszonyát koránt sem nevezhetjük felhőtlennek. Sőt! A két ország kapcsolatát rendkívüli módon megterheli az az emlékezetpolitikai konfliktus, ami a második világháború alatt történtek megítélése okoz, különösen amióta a lengyel Szejm 2016-ban népirtásnak minősítette a volhíniai és kelet-galíciai eseményeket. Tovább súlyosbítja a történelemi terheket a második világháború utáni kitelepítések és lakosságcserek. 2017-ben Varsó ukrán történészeket nyilvánított nemkívánatos személynek, és sérelmezik, hogy az ukrán

hatóságok gátolják a tömegsírok feltárását. Tovább fokozta a feszültséget a 2018 februárjában a lengyel parlament felsőháza által elfogadott törvény, amely szankcionálja a volhiniai események tagadását vagy relativizálását, miközben egyenlőségjelent tesznek a nácik és az ukrán nacionalisták tettei közé.

A magyar kisebbséget sújtó nyelvtörvény természetesen a lengyeleket is érinti, ugyanakkor megfigyelhető, hogy a jobb megélhetés miatt az EU-ba vándorló ukránok egyre nagyobb számban íratják be gyerekeiket lengyel vagy éppen magyar nyelvű iskolákba. A kelet-ukrajnai háború következtében és több ezer ukrán menekült a szomszédos államba. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy 2018-ban közel 1,5 millió ukrán vendégmunkás élt Lengyelországban, akiknek egyharmada már állandó munkavállalási és lakhatási engedéllyel rendelkezik.

A konfliktusok ellenére azonban fontos aláhúznunk, hogy a lengyel és ukrán fél között folyamatos a párbeszéd: a közös történelmi múlt vitatott eseményeinek megítélését lengyel–ukrán vegyes történész bizottságra az ún. Történészek Fórumára és a Partnerségi Fórumra bízta, melyek évente többször is üléseznek. Ugyancsak folyamatos a párbeszéd a két ország kormánya között.

Az osztrákok és németek számára Közép- és Kelet-Európa évszázadok óta saját történelmüket is jelentette. A térség számos régiója a múltban a Habsburg Birodalomhoz vagy éppen Poroszországhoz, illetve Németországhoz is tartozott. A német kultúra és nyelv jelenléte már középkori Ostsiedlung keleti irányú terjeszkedéssel elkezdődött és folytatódott a koraújkorban is Mária Terézia és II. József magyarországi, galíciai és bukovinai betelepítési politikájával. Ausztriában a bécsi egyetem Kelet-Európa Története Intézete és a Szlavisztikai Intézet a kétezres évek elején közösen hozta létre a Das Doktoratskolleg Galizien elnevezésű tudományos műhelyt, amely küldetése szerint az osztrák Galícia multikulturális örökségét szeretné megőrizni. Az elmúlt években jelentős szakmai központtá nőtte ki magát, amely számos fiatal ukrán társadalomtudósnak és irodalmárnak biztosít kutatási lehetőséget Ausztriában. Ezzel tulajdonképpen kiképzik azt az értelmiségi réteget, amely Ukrajnában tovább ápolja a Habsburg örökséget.

A németek elsősorban az egykor galíciai és bukovinai telepések emlékének fenntartását tartják fontosnak. Már 1946-ban létrejött a német evangélikus egyház szervezésében az ún. Hilfskomitee der Galiziendeutschen, amely eredetileg a második világháború után a térségből elűzött, kitelepített németek megsegítését szolgálta. A ma is működő közhasznú szervezet tanulmányutak, emléktúrák szervezésével, genealógiai kutatásokkal és könyvkiadással próbálja megőrizni a Galícia és Bukovina német

örökségét. Emellett gondozzák a még meglévő német temetőket, támogatják a kicsiny lélekszámú ukrainai protestáns közösségeket. Évenkénti találkozók is szerveznek az egykor itt élők leszármazottainak, és kéthavonta jelentetik meg a „Blickpunkt Galizien – Das heilige Band” című kiadványt.

Nem lehet egyik ország érdekeltségébe sem besorolni a 2004-ben Harald Binder történész által létrehozott „Center for Urban History of East Central Europe” (Kelet-Európa Várostörténetének Központja). A svájci születésű, Ausztriában élő Binder saját vagyonából hozta létre Lvivben ezt a nonprofit szervezetként működő kulturális és tudományos központot. Amint azt az alapító okiratban is megfogalmazta, célja, hogy Lvivet/Lemberget nemcsak Ukrajna, de egész Európa kulturális, tudományos és szellemi központjává tegye, miközben erősítse az ukránok európai tudatát. Az intézmény különösen nagy hangsúlyt helyez Galícia egykori fővárosa épített örökségének megőrzésére. Az elmúlt 13 évben a Központ Európa egyik elismert urbanisztikai intézetévé nőtte ki magát.

Galíciáról nem lehet beszélni a valaha itt élt jelentős számú zsidóság említése nélkül. 1910-ben közel 900 ezer fő volt lélekszámuk, ami a tartomány összlakosságának 12%-át tette ki, ezzel a lengyelek és az ukránok mellett ők alkották a harmadik legnagyobb etnikumot. Az 1980-as években az Egyesült Államokba kivándorolt egykori oroszországi, ukrainai zsidóság elkezdte keresni gyökereit, felkutatni ősei földjét. A rendszerváltást követő időszakban egyre többen keresték fel közülük elhagyott, lerombolt zsinagógákat, temetőiket. Az ún. Ostjudentum újra felfedezéséhez nagymértékben hozzájárult a már említett Claudio Magris egy másik könyve is, amelyet a galíciai zsidó íróról, Joseph Rothról és a keleti-zsidóságról írt.⁶ Ez elsősorban irodalmi aspektusból mutatta be ezt az eltűnt, de a térséget rendkívül meghatározó zsidó kultúrát. Ezt követően ismét divatba jöttek olyan szerzők művei, mint Karl Emil Franzos, Manes Sperber vagy Sólem Aléhem, akik könyveikkel nemcsak a letűnt „k. und k.” világ iránt ébresztettek nosztalgiát, hanem az eltűnt kelet-európai zsidóság iránt is.

Napjainkban már számos amerikai, izraeli és nyugat-európai egyetemen működnek a galíciai zsidósággal foglalkozó kutatócsoportok, műhelyek, szervezetek. Ilyen többek között a haifai egyetem kutató intézete, a jeruzsálemi Nevzlin Center. Minden évben diákok és önkéntesek is részt vesznek a sírok gondozásában, a zsidó örökség feltárásában, dokumentálásában. Az Egyesült Államokban működik a Gesher Galicia elnevezésű non profit szervezet, amely történeti- és családfa kutatásokat folytat, családtörténeti adatbázisokat épít. Az évi rendszerességgel megtartott konferenciáik mellett negyedévente kiadják a *The Galitzianer* című közleményeiket.

JEGYZETEK/NOTES

1. 2015-ben erről a Galícia mítoszról (Mythos Galizien) nyílt kiállítás a bécsi Wien Museumban. A tárlat az osztrák, lengyel, ukrán és a zsidó narratíva alapján mutatta be a tartományt.
2. Ivan L. Rudnytsky (1995): *The Ukrainians in Galicia Under Austrian Rule*. In Andrei S. Markovits, Frank E. Sysyn (Ed): *Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia*. Harvard Ukrainian Research Institute. Cambridge. 24. old.
3. Andrej Portnov (2009): Történelemírás ukrán módra. Megjegyzések a hétköznapi valóság történeti alapú átrendezéséhez. In, Fedinec Csilla, Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Kalligram Régió Könyvek. Pozsony. 36–37. old.
4. A városnak több elnevezése is létezett: magyarul Ilyvónak hívták, lengyelül Lwów, németül Lemberg – később ebben a formában vált általánossá a magyar használatban is – oroszul Lvov, jiddisül Lemberik, ukránul Lviv.
5. Lagzi Gábor (2016): A szovjet múlt és a bizonytalan jövő között. Az ukrainai lengyel kisebbség. Régió. 2016/1. szám 42–72. old.
6. Claudio Magris (1971): *Lontano da dove: Joseph Roth e la tradizione ebraica orientale*. Einaudi. Torino.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Magris, C. (1971): *Lontano da dove: Joseph Roth e la tradizione ebraica orientale*. Einaudi. Torino.
- Lagzi G. (2016): A szovjet múlt és a bizonytalan jövő között. Az ukrainai lengyel kisebbség. Régió. 2016/1. szám pp. 42–72.
- Portnov, A. (2009): Történelemírás ukrán módra. Megjegyzések a hétköznapi valóság történeti alapú átrendezéséhez. In Fedinec Csilla, Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Kalligram Régió Könyvek. Pozsony. pp. 36–37.
- Rudnytsky, I. L. (1995): *The Ukrainians in Galicia Under Austrian Rule*. In, Andrei S. Markovits, Frank E. Sysyn (Ed): *Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia*. Harvard Ukrainian Research Institute. Cambridge, pp. 23–67.